

Marija Švajncer

Cvetka Hedžet Tóth: Demaskirajoče tendence

Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2018, 442 strani

Cvetka Hedžet Tóth, ena vodilnih in nadvse ustvarjalnih slovenskih filozofinj, je pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete v Ljubljani prav v času svojega življenjskega jubileja objavila novo, več kot štiristo strani dolgo knjigo z naslovom *Demaskirajoče tendence* (2018). Kljub obsežnosti, tehtnosti, poglobljenosti in napredni angažiranosti ni primerno trditi, da je knjiga filozofinjino življenjsko delo, saj bo zagotovo napisala še veliko prav tako kakovostnih in zanimivih knjig, po kakršnih jo pozna slovenska javnost ter njeni študenti in študentke, ki se jim na Filozofski fakulteti v Ljubljani vrsto let razdaja s svojim bogatim znanjem in humanostjo.

Predmet avtoričine knjige je večinoma proučevanje filozofov tako imenovane tradicionalne in kontinentalne filozofije, nekaj poimenovane sodobna meščanska filozofija. Pogloblja se tudi v interdisciplinarno usmerjene teoretike frankfurtske šole, nekatere vidne teologe in pisatelje. Ob tujih stališčih razvija svoje misli, vendar pa je poglavitno, da oblikuje in razvija lastni filozofski sistem, v katerem ima največjo veljavo etika. Ves čas ponavlja poziv, da naš razklani in notranje napeti čas zahteva prav etiko. Sama ji postavlja zanesljive temelje in pri tem poudarja pomen skupnosti, solidarnosti, poštenosti, enakopravnosti, svobode in zvestobe sami sebi. Ohranja vrednote revolucionarne tradicije in narodnoosvobodilnega boja, uveljavlja antropologijo upornišva ter se naravnost razglaša za prepričano in nepremakljivo levičarko in ateistko. Kritična je do deviacij v preteklosti, od holokavsta do vsakršnega nasilja, zastavlja si vprašanja, zakaj je propadel socializem in kakšno družbo bi si želeli v prihodnosti. Ker se porajajo nove meje in pregrade ter je očitna pretirana politizacija, spodbuja k svetovljanskemu pogledu in realizmu. Zaveda se, kakšno moč imajo fundamentalizmi, vse svetovne religije se po njenem mnenju namreč gibljejo med toleranco in nasiljem.

Ob tujih spoznanjih razvija lastno filozofijo. Tako ima Georga Simmla za vztrajnega metafizika in meni, da je domnevni iracionalizem filozofije življenja, kamor ga uvrščajo, v njegovem primeru izpeljan racionalno in logično in nikakor ne protiracionalno, saj naj bi filozofija življenja pomenila prevodnost celote bivajočega z življenjem. Očitne so emancipacijske tendence, pri katerih ima poseben pomen pojem modrosti, ki do sveta in življenja kaže izrazito afirmativen

odnos. Simmel je poudarjal, da je življenje zmeraj več kot življenje in da življenje hoče vedno več življenja, sočasno je brezmejna kontinuiteta, z mejo določeni jaz in nedeljiva človeškost. Kultura je pot, ki človeku omogoča, da je osebnost, se pravi nosilec (nosilka) vrednot in z njimi uresničeni smisel. Simmel je razširil predmetno področje filozofije ter posegal tudi na področje mode, denarja in pustolovščin ter včasih uveljavljal celo hvalnico življenja in njegovo poetiko. Kritiziral je podrejeni položaj žensk ter spodbujal prizadevanje za enakovrednost in enakopravnost žensk in moških. Pojma nesmrtnosti in večnosti je razumel kot čas brez konca v večnost in ne kot čas brez konca v nič. Ena najprepričljivejših plati Simmlove filozofije je njegovo spoznanje, da je pustolovščina filozofsko berljiva enako kot suhoparni traktat o čistosti duha. Ponekod je brisal strogo tradicionalno ustaljeno mejo in neprehodnost med psihologijo in filozofijo, med čisto doživljajskim in čisto pojmovnim ter je pisal tudi v slogu tako imenovanega filozofskega esejizma. Skozi celoto bivajočega naj bi pronicala metafizika kot življenjski proces sam, in to metafizika, ki je pojmovana dinamično in ni izenačena z iracionalizmom, temveč je nadracionalizem ter modrost sveta in prizemska metafizika, pri tem pa je filozofski proces gibanje, ki ne more enakomerno potekati v vse smeri.

V večini svojih del Cvetka Hedžet Tóth izraža naklonjenost do slovenskih teoloških in religioznih mislecev – med njimi do Edvarda Kocbeka in Vekoslava Grmiča. Zanimivo je njeno iskanje stičnih točk med slovenskimi razumniki in tujimi filozofi, na primer med Kocbekom in Blochom ter Grmičem in Tillichom; razkriva dialoško razmerje in oplajanje, morebitno kritičnost in vplivanje. Eno pglavitnih sporočil Kocbekovega dojemanja je v tem, da samo skozi konkreten in omejen čas svet in bivanje v njem postajata človeški in zgodovinski svet. Blochovo upanje kot načelo bivanja omogoča samoprivajanje človeka in hkrati učinkuje kot mehanizem, ki zavrača procese odtujevanja; upanje se upira strahu, tesnobi in ničū. Avtorica se s pomočjo Kocbekove analize Blochovih stališč vprašuje, kje so jasne meje v pomenu načelne ločnice med teističnim in ateističnim, ko gre za človekovo dojemanje in naravo njegovega duha. Vpraševanje je povezano z iskanjem prostora za pristno in učlovečeno domovanje v svetu in prebivanje povsod kot doma. Ta vzor – prebivati povsod kot doma – je Bloch vgradil v temelje svojega razumevanja upanja in utopije, Kocbek pa je v tem motivu videl razgrinjanje »domotožja v utopijah«. Blochovo mišljenje je odprto, utopija ni negativna, pač pa je bivanjska in antropološka določitev človeka, pri čemer je pomembna filozofova zazrtost v prihodnost. Kocbek je premišljeval o poenotenju človeštva kot svetovnem procesu, ki bo gradil na etiki medčloveške solidarnosti. Njegova etika je imela kozmične razsežnosti in je pomenila radost bivanja, v katerem je igralo posebno vlogo tudi tovarštvo. Etika kot zgoščevanje časa in zgodovine je in ostaja trajni Kocbekov svet, vrednoti filozofinja.

Arthur Schopenhauer je v avtoričinih očeh samosvoj mislec, ki združuje tako uporništvost kot svetniškost, asketstvo in prefinjen občutek za čutnost. Zdaj je filozof, drugič prerok, tretjič umetnik in heretik, ki vsa navidezna protislovja ustavlja z etiko – Cvetka Hedžet Tóth jo ima za onaravljeno. Ker premore etiko, je Schopenhauerjeva filozofija transparentna, njegova teorija bivajočega pa svojevrstna himna obstoju, bivanju v trajanju, ki se izpoje v večnost. Očitni sta kozmodiceja in panteizacija, pr'lužuje se jima poetizacija narave, pri vsem tem pa sta etika in metafizika nerazdružljivi. Metafizična naravnost njegove filozofije je tako intenzivna, da metafizika v najboljšem smislu pomeni univerzalno razumevanje izkustva. Schopenhauer svoje pojmovanje metafizike imenuje imanentno in jo razume kot teorijo stvarnosti same. Bitnostno načelo je volja, in to volja do biti, bivanja, obstoja in življenja, v njej pa je tudi negativni vidik – izvor človekovega egoizma. Sočutje naj bi pomenilo možnost, da bi bilo mogoče egoizem zaustavljati.

Avtorica se poglubi v evangelijsko vero v naših krajih in pri tem izhaja iz nekaterih slovenskih literarnih del, med njimi knjig Ivana Tavčarja (tudi sicer v knjigi navaja odlomke iz literarnih del, s katerimi popestri svoja filozofska spoznanja). S proučevanjem protestantizma na Slovenskem ovrže posplošeno trditev o hlapcih in zatrjuje, da smo uporniki, ljudje, ki niso pripravljeni ponižno in brez zadržkov sprejeti kakršne koli resnice, še zlasti tiste, ki nam je vsiljena. Ne gre samo za načelna vprašanja, temveč tudi za opozorilo na tragične dogodke. Protireformacija je sežigala knjige, slovenska žrtev rimske inkvizicije je bil Peter Kupljenik, protestantski duhovnik, ki je umrl na grmadi. Filozofinja se zamisli nad vrednotami protestantizma, njegovo antropologijo in aktualnostjo.

Protestantskega teologa in filozofa Paula Tillicha avtorica obravnava v kontekstu frankfurtske šole. Njegova filozofija religije je vedno na meji med teologijo in filozofijo, posebno v smislu njune produktivne sinteze; problematiko svetega tematizira kot osrednjo kategorijo filozofije kulture. Tillich je prvi nejudovski univerzitetni profesor, ki so ga odstavili z univerze, ker se je očitno zavzemal za pravice študentov judovskega rodu ter pri tem ostro in javno nasprotoval izgredom nacistično usmerjenih študentov. Tillichovi nazori so povezani z njegovo politično filozofijo oziroma antropologijo politike, ki je kar najbolj vpeta v celoto njegove misli, še posebej na ravni razmerja ontologija – antropologija – etika. Šlo mu je za konkretno filozofijo, ki z etičnimi sredstvi prehaja v delovanje; zavzemal se je za konkretno kritiko lastnega časa.

Jaspersova filozofija eksistence je naravnana na osvetljevanje biti tega, ki razmišlja, torej človeka; gre za mišljenje, s katerim človek sploh postaja človek. Filozofiranje je zanj časovno določeno, filozofija je vmesnost med izvorom in ciljem ter pomeni biti na poti, zakaj nobeno spoznanje ni dokončno in absolutno. Jaspersova misel je odprta

in v tem svojem poslanstvu deluje pomirjujoče in etično transparentno. Človek je zanj bitje svobode, ki mora delovati skrajno odgovorno, pri tem pa filozof poudarja, da samo svoboden človek ravna moralno. Filozofija naj bi bila v pomoč pri orientaciji v svetu in pripravljenost za komunikacijo, sočasno je pomembno srečevanje eksistence in transcendence, in to v svetu samem. Jaspers se je kritično odzival na nemške zločine v drugi svetovni vojni in filozofsko spregovoril o krivdi. Avtorica omeni analizo in kritiko njegove filozofije, ki ju je v svoji knjigi *Med znanostjo in metafiziko* prikazal slovenski filozof Boris Majer.

Cvetka Hedžet Tóth se zaustavi pri stališčih Hannah Arendt, zlasti o razmerju med resnico in lažjo v politiki, pri čemer opozarja na razliko med resnico uma in resnico dejstev. Svet, v katerem je politika z ustrahovanjem dosegla, da iz zavesti ljudi izgine razlikovanje med resnico in neresnico, je tragični svet totalitarizma. V knjigi *Izvori totalitarizma* Hannah Arendt govori o totalitarizmu kot absolutnem zlu. Antisemitizem, imperializem in totalitarizem so pokazali, da človeško dostojanstvo potrebuje novo jamstvo, ki ga je mogoče utemeljiti le z novim političnim načelom in novim zakonom na zemlji, njegovo veljavo pa mora dojeti vse človeštvo. Cvetka Hedžet Tóth se vprašuje, ali smo se vsaj do določene mere naučili prepoznavati mehanizme zla in ali bi zmogli preprečevati, da se demokracija ne bi izrodila v svoje nasprotje.

Avtorica piše o zavezniških taboriščih hitre smrti, zamolčanih dejstvih in prikrievanju zločinov, o koncentracijskih taboriščih in umiranju vojnih ujetnikov. O trpljenju sta pisala tudi pisatelj Boris Pahor in pesnik Lojze Krakar, Andrej Capuder je omenil argentinsko izkušnjo in predvideval, da narodna sprava še ni za jutri, kajti preden si začnejo ljudje kaj odpuščati, morajo najprej razumeti.

Cvetko Hedžet Tóth zanimajo številni problemi – tako filozofski kot splošnočloveški. John Dewey je njen navdih za premislek o religioznem kot naravnem in totranskem. Ob branju slovenskega zbornika *Religija in nasilje* pripisuje pomen razviti dialoškosti kot zmožnosti za spoprijemanje različnih in nasprotnih pogledov, takih, ki lahko sporočajo tudi kaj neprijetnega. Poleg pravice do religioznosti mora človek imeti tudi pravico do brezreligioznosti, seveda pa ateizma, pribije avtorica, nikakor ne gre istovetiti z nihilizmom.

Filozofinja je kritična do družbenega dogajanja ter tega, kar se je zgodilo po letu 1989, in to od kraje družbenega premoženja in nastajanja tajkunov do privatizacijskega zagona neoliberalnega kapitalizma. Vse omenjeno se je tako razmahnilo, da so se razšle politične in socialne pravice, kapitalizem je načrtno in namensko uvajal družbeno neenakost. Cvetka Hedžet Tóth išče odgovore na vprašanja, kako bi bilo mlade ljudi mogoče vzgajati za mir in humano družbo ter tako preprečiti vojno. V razgrinjanju

vedrine filozofa Janka Lozarja vidi pomembno spodbudo za radoživo dopolnjevanje humanizma, premagovanje pesimizma ter klic k ravnotežju in zmernosti. Peter Sloterdijk je tisti, ki je vedno znova predmet njenega premisleka, prav tako Theodor W. Adorno in njegovi pomisleki o pisanju poezije po Auschwitzu, saj sta ga zaznamovali dejstvi holokavsta in industrije smrti v koncentracijskih taboriščih. Teorija mora znati spregovoriti tam, kjer najbolj boli, in najti govorico za milijone žrtev, ki so neme.

Avtorica posebno pozornost in spoštovanje nameni Antonu Vratušu, njegovi življenjski poti, političnemu delovanju, uresničevanju partizanskih vrednot in prizadevanju za boljši svet. Dotakne se je tudi misel naslovnega škofa Vekoslava Grmiča.

Cvetka Hedžet Tóth v svoji filozofiji ohranja dialektiko, premišljuje z vidika negacije in možnosti protislovij ter nenehno predvideva, da se pojavi lahko obrnejo v svoje nasprotje. Lepo zveneče besede prikrivajo notranji razkroj, marsikaj se je izrodilo, dobro se vse prehitro obrne v zlo. V avtoričinem etičnem sistemu so ohranjene tudi metafizika in prvine politične filozofije, ki služijo osvetljevanju, razkrivanju in kritiki pojavnih oblik neoliberalnega kapitalizma, procesov globalizacije, populizma in vsakršne nestrpnosti. Pri tem uporablja slikovite pojme in besedne zveze, nekatere izvirne, druge prevzete od znanih teoretikov, izraze, kot so na primer: kobiličarski kapitalizem, levičarsko prevarantstvo, salonska levica, kaviar levica in samosvoj tuhtač.

Posebnost knjige *Demaskirajoče tendence* je tudi avtoričin osebni odnos do nekaterih vprašanj in ljudi. Že na začetku omeni, da se tokrat ne ukvarja samo s filozofi, temveč tudi z drugimi misleci, takimi, ki imajo veliko povedati o svetu in svojem položaju v njem. Pozornost nameni tudi teoretičarkam Susan Sontag, Hannah Arendt in Simone Weil ter pisateljici Virginii Woolf. Pretresljivo je poglavje, v katerem se skoraj v literarnem slogu spominja slovenske pesnice, pisateljice in esejistke Maruše Krese. Vedno znova je romala v kraje, kjer so divjale vojne, kjer so bili pokoli, genocid in bombardiranje. S svojo uporno fizično krhkostjo je želela ustavljati gorje ter je zato vsakokrat pripeljala pomoč, hrano in zdravila. Njeno prizadevanje je bilo slišati kot klic, da je treba vojno enkrat za vselej ustaviti in končati. Evropski projekt Ženske z vizijo jo je leta 2007 uvrstil med sto najvplivnejših žensk na svetu. Življenje Maruše Krese se je prežgodaj izteklo, dobra dela so v literarni obliki ohranjena v njenih knjigah.

Tudi Cvetka Hedžet Tóth je v življenju močno angažirana. Njena generacija je bila leta 1968, kot pravi, pripravljena jurišati na samo nebo. Borili so se za več demokracije in več socializma. Verjeli so v vseobsegajočo moč politike in na koncu ostali praznih rok.

Kar smo se trajno naučili iz tistih nemirnih let 1968–1971, je vsekakor to, da moramo vsakokrat obstoječe stanje družbe razbrati iz njenih obrobij oz. na

njenih mejah, ta trenutek s prekarnostjo, naraščajočo revščino, brezposelnostjo, nemočnimi penzionisti. Skratka za te iz obrobja gre, izrinjence, dobesedno za avtsajderje. (str. 244)

Cvetka Hedžet Tóth je pobudnica sočutja in nasprotnica vsakršne absolutizacije. Etika, za katero se zavzema z gorečnostjo in strastjo, omogoča avtonomijo, neodvisnost in svobodo. Etika ji pomeni ali naj bi pomenila organizirano medčloveškost, razlikovanje med dobrim in zlim, možnost pristnega domovanja ter most med ljudmi. Avtorica izraža spoštovanje do življenja in mu vedno znova izreka »da«. Filozof Janko Lozar na zadnji platnici knjige to imenuje spodbujanje rasti življenja znotraj svetovne biti ter posrečeno združenost človekovega prizadevanja za osebno popolnost in družbeno pravičnost.